

Αρχαία Ελληνικά Γ Λυκείου Θεωρητική Κατεύθυνσης Πανελληνίων
Εξετάσεων 2014

Διδαγμένο κείμενο

Αριστοτέλους Ἠθικά Νικομάχεια (B1,1-4)

Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἢ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἢ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τὸ νόμα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖ ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖ. Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετάς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἂ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιῶντες μαθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ καθαρίζοντες καθαρισταί· οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

A1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος:

«Οὐτ' ἄρα φύσει... τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι».

Μονάδες 10

B1. Ποια είναι, κατά τον Αριστοτέλη, τα είδη της αρετής; (μονάδες 5). Με ποιον τρόπο κατακτάται καθεμία (μονάδες 5) και ποιος έχει την κύρια ευθύνη για τη μετάδοση ή την απόκτησή τους; (μονάδες 5)

Μονάδες 15

B2. «τὰς δ' ἀρετάς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον»:

Πώς οδηγείται ο Αριστοτέλης σε αυτή τη θέση (μονάδες 5) και πώς την τεκμηριώνει; (μονάδες 10).

Μονάδες 15

B3. Ποια είναι η τριμερής «διαίρεση» της ψυχής, κατά τον Αριστοτέλη, και πώς σχετίζεται αυτή με τις ανθρωπίνες αρετές;

Μονάδες 10

B4. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου, να γράψετε ένα ομόρριζο ουσιαστικό και ένα ομόρριζο επίθετο της νέας ελληνικής, απλό ή σύνθετο: οὐσης, ἔσχηκε, πεφυκότων, χρησάμενοι, μαθάνομεν.

Μονάδες 10

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Ίσοκράτους Αρχίδαμος, 103-105

Οἶμαι γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἀγνοεῖν, ὅτι πολλαὶ πράξεις ἤδη τοιαῦται γεγόνασιν, ἃς ἐν ἀρχῇ μὲν ἀπαντες ὑπέλαβον εἶναι συμφοράς, καὶ τοῖς παθοῦσι συνηχθέσθησαν, ὕστερον δὲ τὰς αὐτὰς ταύτας ἔγνωσαν μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίας γεγενημένας. Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν; Ἀλλὰ καὶ νῦν τὰς πόλεις τὰς γε πρωτευούσας, λέγω δὲ τὴν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, εὕροισμεν ἂν οὐκ ἐκ τῆς εἰρήνης μεγάλην ἐπίδοσιν λαβούσας, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐν τῷ πολέμῳ προδυστυχήσασαι πάλιν αὐτὰς ἀνέλαβον, ἐκ δὲ τούτων τὴν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἑλλήνων καταστᾶσαν, τὴν δ' ἐν τῷ παρόντι τηλικαύτην γεγενημένην, ὅσῃν οὐδεὶς πώποτ' ἔσσεσθαι προσεδόκησεν· αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῦσιν.

συνάχθομαι : συμπονῶ, συμπάσχω

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

Γ2. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον τύπο που ζητείται για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις:

ὑμᾶς : την αιτιατική ενικού αριθμού στο γ' πρόσωπο

πόρρω : τον υπερθετικό βαθμό

ἀγαθῶν : το επίρρημα στον θετικό βαθμό

αὐτὰς : τη γενική πληθυντικού αριθμού στο β' πρόσωπο στο ίδιο γένος

ἡγεμόνα : τη δοτική πληθυντικού αριθμού

οἶμαι : το γ' ενικό πρόσωπο του παρατατικού

ὑπέλαβον : το απαρέμφατο του παρακειμένου στην παθητική φωνή

τοῖς παθοῦσι : τον ίδιο τύπο στον μέλλοντα

ἔγνωσαν : το γ' ενικό πρόσωπο της ευκτικής στον ίδιο χρόνο

καταστᾶσαν : το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής στον ίδιο χρόνο και στην ίδια φωνή.

Μονάδες 10

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω τύπων:

ὑμᾶς, συμφοράς, τοῖς παθοῦσι, τί, λαβούσας, ἡγεμόνα.

(μονάδες 6)

Γ3β. «αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῦσιν»:

Να μεταφέρετε την παραπάνω πρόταση στον πλάγιο λόγο, και με τους δύο τρόπους, με εξάρτηση από τη φράση: «Ὁ ῥήτωρ εἶπεν».

(μονάδες 4)

Μονάδες 10

Απαντήσεις

Αιδαγμένο κείμενο

A1. Επομένως, οι αρετές δε γεννιούνται μέσα μας εκ φύσεως ούτε αντίθετα με τη φύση, αλλά εμείς από τη φύση μας έχουμε μέσα μας την ιδιότητα να τις δεχθούμε και τελειοποιούμαστε σε αυτές με τον εθισμό. Ακόμα, σχετικά με όσα υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες (τις ικανότητες) γι' αυτά και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που είναι φανερό στην περίπτωση των αισθήσεων· γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις επειδή είδαμε πολλές φορές ή ακούσαμε πολλές φορές, αλλά αντίθετα, έχοντάς τες κάναμε χρήση τους, δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους)· τις αρετές όμως τις αποκτούμε αφού πρώτα τις ασκήσουμε, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις άλλες τέχνες· Γιατί όσα πρέπει να κάνουμε αφού τα μάθουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα, όπως για παράδειγμα γίνεται κανείς οικοδόμος κατασκευάζοντας οικοδομήματα και κιθαριστής παίζοντας κιθάρα· Με τον ίδιο τρόπο, λοιπόν, γινόμαστε δίκαιοι πράττοντας πράξεις δίκαιες, σώφρονες πράττοντας πράξεις σωφροσύνης και ανδρείοι πράττοντας ανδραγαθήματα.

B1. Σύμφωνα με το χωρισμό του Αριστοτέλη στην παρούσα ενότητα η αρετή είναι δύο ειδών: η διανοητική και η ηθική. Οι διανοητικές αρετές (π.χ. σοφία, φρόνηση, σύνεση) σχετίζονται με τη λογική και ανήκουν στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής, το «λόγον έχον» μέρος. Παράγοντες που συμβάλλουν στη γένεση και την επαύξησή τους είναι κατά κύριο λόγο η **διδασκαλία**, η οποία απαιτεί **εμπειρία** και **χρόνο**. Η φράση «τό πλειον» (= κατά κύριο λόγο) υποδηλώνει την ύπαρξη κι άλλων παραγόντων που δεν αναφέρονται στο κείμενο. Την κύρια, λοιπόν, **ευθύνη για τη μετάδοσή τους** (πέρα από άλλους παράγοντες και το ίδιο το άτομο) **την έχει ο δάσκαλος**.

Σε αντίθεση με τις διανοητικές ηθικές αρετές (π.χ. η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη, η ανδρεία) ανήκουν, σύμφωνα πάλι με τον Αριστοτέλη, στο «έπιθυμητικόν» στο μέρος δηλαδή της ψυχής που μετέχει και στο «λόγον έχον» και στο «άλογον» μέρος. Αυτές περιγράφουν το χαρακτήρα του ανθρώπου. Η κατάκτησή τους οφείλεται στον εθισμό («έθος»), δηλαδή στη συνήθεια που δημιουργείται με την επανάληψη μιας ενέργειας. Μάλιστα ο Αριστοτέλης, για να στηρίξει αυτή του την άποψη, συνδέει ετυμολογικά τη λέξη «ηθική», όρο τον οποίο δημιούργησε ο ίδιος, με τη λέξη «έθος». Παρατηρούμε ότι συσχετίζει την πραγματική σημασία των λέξεων με τα πράγματα ή τις ιδιότητες που δηλώνουν, για να κατανοήσει και να επιβεβαιώσει τη μεταξύ τους σχέση. Έτσι, καταλήγει να μας πείσει ότι οι δύο λέξεις δε συνδέονται μόνο ετυμολογικά αλλά και σημασιολογικά. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι την ευθύνη για την κατάκτηση των ηθικών αρετών την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος. Εξαρτάται μάλιστα σε απόλυτο

βαθμό από αυτόν αν θα φτάσει στο στόχο του, αν θα αποκτήσει ήθος «ευγενές και φιλόκαλον». Και για να το κατορθώσει, πρέπει να καταβάλλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα, να εθίσει την ψυχή του σε πράξεις ενάρετες, να την καλλιεργήσει «δια τοῦ ἔθους». Τέτοιες απόψεις υποστήριζε και ο Πλάτωνας (Νόμοι 792). Σοφός λοιπόν γίνεται κανείς κατά κύριο λόγο με τη βοήθεια του δασκάλου, ενώ αγαθός γίνεται με τη θέληση και την επιμονή του στην άσκηση της αρετής. Βέβαια, για να φτάσει στο στόχο του, πρέπει να καταβάλλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα.

B2. Στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη κεντρική θέση κατέχουν οι δύο θεμελιώδεις έννοιες δύναμις και ενέργεια, οι οποίες συχνά προβάλλονται αντιθετικά. Συγκεκριμένα «**δύναμις**» είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι φτάνοντας στο τέλος του, στην τελειοποίησή του, ενώ «**ενέργεια**» είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας, η δραστηριότητα που απαιτείται για να γίνονται πράξη οι δυνατότητες. Για το φιλόσοφο η «ενέργεια» έχει μεγαλύτερη σημασία από τη «δύναμιν», αφού η πρώτη εξαρτάται από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε άνθρωπος, την προσωπική ευθύνη και προαίρεση, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με τη φύση και υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο. Στο κείμενο συνδέει «τάς δυνάμεις» με το «πρότερον» και «τάς ενεργείας» με το «ύστερον» εννοώντας ότι οι «δυνάμεις» έχουν χρονική προτεραιότητα - και όχι λογική και οντολογική - έναντι των «ενεργειών».

Ο Αριστοτέλης ξεκινάει το συλλογισμό του διερευνώντας πρώτα τι συμβαίνει σε όσα χαρακτηριστικά έχουμε μέσα μας εκ φύσεως. Αυτά έχουν **εκ των προτέρων** μέσα τους τη **δυνατότητα** να πραγματοποιθούν αλλά η **πραγμάτωση** τους έρχεται **ύστερα** χωρίς να χρειάζεται ο εθισμός, η επανάληψη μιας ενέργειας. Για να αποδείξει τα λεγόμενά του ο φιλόσοφος, χρησιμοποιεί το **παράδειγμα των αισθήσεων**: την όραση και την ακοή δεν τις αναπτύξαμε μέσα από την εξάσκηση, αντιθέτως υπάρχουν ήδη αναπτυγμένες μέσα μας και περνάμε αμέσως στη χρησιμοποίησή τους.

Αντίθετα, στις ηθικές αρετές **προηγείται η ενέργεια**, δηλαδή η εξάσκηση, η επανάληψη μιας ενέργειας, και **ακολουθεί η κατάκτηση της ηθικής αρετής**. Αλλά για να γίνει η αρετή από προαίρεση πράξη, είναι ανάγκη ο άνθρωπος να μάθει κάποιο τρόπο άσκησης. Ο Αριστοτέλης για τον τρόπο αναφέρει, «γιατί όσα πρέπει να κάνουμε αφού τα μάθουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα («α γάρ δει μαθόντας ποιείν, ταῦτα ποιούντες μαθάνομεν»). Δύο παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, που αφορούν τις **πρακτικές τέχνες** αποδεικνύουν την αλήθεια της θέσης αυτής: για να αποκτήσει δηλαδή κανείς την ικανότητα του οικοδόμου ή του κιθαριστή, πρέπει πρώτα να εξασκηθεί στο χτίσιμο ή στο παίξιμο της κιθάρας αντίστοιχα. Τέλος, με το ούτω δή συνάγει το συμπέρασμα εφαρμόζοντας τα παραδείγματα στην ηθική αρετή και δίνοντας ευκαιριακά τρεις μορφές της: τη δικαιοσύνη, τη σωφροσύνη και την ανδρεία. Έτσι, συμπεραίνει ότι πρώτα πράττουμε δίκαιες, σώφρονες και ανδρείες πράξεις και ύστερα (με την επανάληψη και τον εθισμό σ' αυτές) αποκτούμε τις αρετές της δικαιοσύνης, της σωφροσύνης και της ανδρείας.

B3.Βλ. Εισαγωγή στο σχολ. Βιβλίο σελ. **152-153** «Πριν από όλα όμως ο Αριστοτέλης...σε ηθικές και διανοητικές».

B4. ούσης: ουσία, (συν,απ,εξ,παρ,)ουσία, οντότητα, οντολογία, κτλ. / ουσιώδης, ουσιαστικός, εξουσιαστικός, κτλ.

ἔσχηκε: ἔξη, σχέση, σχήμα, ἐξοχή, ἐσοχή, ἀποχή, κατοχή, συνοχή, ἐποχή, περιοχή, παροχή, πάροχος, ἠνίοχος, καχεξία, ευεξία, πλεονεξία, μειονεξία, ἐχεμύθεια, ἀνακωχή, κτλ./ ἀσχετος, σχετικός, οχυρός, διπλωματούχος, δικαίουχος, προνομίουχος, περιεκτικός, καχεκτικός, κτλ.

πεφυκότων: φύση, φυσικότητα, ευφυΐα, μεγαλοφυΐα, τριχοφυΐα, φυτό, φυλή, φύλο, φυσικοθεραπευτής, φυσιολάτρης, φυσιολόγος, φυσιολογία, κτλ. / φυσιολογικός, φυτικός, αυτοφυής, ιδιοφυής, ευφυής, μεγαλοφυής, κτλ.

χρησάμενοι: χρήση, χρήστης, χρησιμότητα, χρησιμοποίηση, ιδιοχρησία, χρήμα, χρησμός, κτλ./ χρήσιμος, χρηστικός, ἀχρησιμοποίητος, χρηστός, εύχρηστος, δύσχρηστος, ἀχρηστος, χρηματικός, κτλ.

μανθάνομεν: μάθημα, μαθητής, συμμαθητής, μάθηση, πολυμάθεια, κτλ./ μαθητευόμενος, ημιμαθής, καλομαθημένος, νομομαθής, πολυμαθής, κτλ.

Αδίδακτο κείμενο

Γ1. Μετάφραση

Γιατί θεωρώ ότι εσείς δεν αγνοείτε ότι πολλές τέτοιου είδους πράξεις ήδη έχουν συμβεί, τις οποίες αρχικά όλοι γενικά θεώρησαν ως συμφορές και συμπόνεσαν εκείνους που τα υπέστησαν, κατόπιν όμως αντιλήφθηκαν ότι αυτά τα ίδια έχουν γίνει η αιτία πολύ μεγάλων αγαθών. Και για ποιο λόγο πρέπει να αναφέρω τα μακρινά γεγονότα; Αφού και τώρα θα διαπιστώναμε ότι οι πόλεις που κυριαρχούν, και εννοώ την πόλη της Αθήνας και την πόλη της Θήβας, απέκτησαν μεγάλη δύναμη όχι από τα ειρηνικά επιτεύγματα αλλά από αυτά που τους επέτρεψαν αφού δοκίμασαν τη δυστυχία στη διάρκεια του πολέμου να ανακάμψουν ξανά, και από αυτές η πρώτη έχει γίνει ηγεμόνας των Ελλήνων, η άλλη όμως στην παρούσα κατάσταση έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο δύναμης όσο κανένας μέχρι τώρα δεν περίμενε να φτάσει· γιατί η φήμη και τα λαμπρά επιτεύγματα συνήθως δημιουργούνται όχι με την απραξία αλλά από τους αγώνες.

Γ2.

ἐ

πορρωτάτω

εὖ

ύμῶν αὐτῶν

ἡγεμόσι(ν)

ᾤετο

ὑπειλήφθαι

τοῖς πεισομένοις

γνοίη

κατάστηθι

Γ3α.

ύμᾱς: Υποκείμενο του απαρεμφάτου *οὐκ ἀγνοεῖν*, ετεροπροσωπία.

συμφοράς: Κατηγορούμενο στο *ᾄς* μέσω του συνδετικού *εἶναι*.

τοῖς παθοῦσι: Επιθετική μετοχή ως Αντικείμενο στο ρήμα *συνηχθέσθησαν*.

τί: Αιτιατική της αιτίας στο ρήμα *δεῖ*

λαβούσας: Κατηγορηματική μετοχή από το ρήμα *εὐροῖμεν ἄν*.

ἡγεμόνας: Κατηγορούμενο στο *στο τήν μὲν* από το *καταστᾶσαν*.

Γ3β.

Ειδική πρόταση: Ὁ ρήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ γὰρ επιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ' τῶν ἀγώνων γίνεσθαι **φιλοῖεν**.

Ειδικό Απαρέμφατο: Ὁ ρήτωρ εἶπεν τὰς γὰρ επιφανείας καὶ λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ' τῶν ἀγώνων γίνεσθαι **φιλεῖν**.